

POLOŽAJ MIGRANTSKE KNJIŽEVNOSTI IN KULTURE V SLOVENSKEM PROSTORU

Janja Žitnik Serafin: *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Migracije. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008. 314 str.

Nova znanstvena monografija z naslovom *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru* avtorice dr. Janje Žitnik Serafin obravnava razmerje med slovensko matično ter izseljensko in delno tudi zamejsko kulturo, ki skupno sestavljajo glavnino slovenske nacionalne kulture. Prikazuje odnos med večinsko kulturo Slovenije in manjšinskimi kulturami v tej državi, »avtohtonimi« in še posebej »priseljenskimi« oziroma »novodobnimi«, ki naj bi vsaka s svojim deležem enakovredno soustvarjale slovensko nacionalno kulturo. Osrednji del knjige je namenjen literarni in kulturni podobi slovenskih izseljencev na različnih celinah sveta in kulturnemu položaju priseljencev v Sloveniji. Avtorica predstavi položaj enih in drugih v kontekstu slovenske nacionalne kulture in književnosti. Pri tem poudarja povezovalno vlogo kulturno-umetniške dejavnosti, opozarja na posebnosti v razvoju kulturnega življenja v izseljenstvu, opredeljuje vidnejše značilnosti kulturnih dejavnosti v priseljenjskih skupnostih ter predlaga relevantne vidike kompleksnejše obravnave tega predmeta. V zadnjem delu knjige se posveča vidikom literarne dvojezičnosti izseljenjskih ustvarjalcev.

O nastajanju knjige. Kot v predgovoru h knjigi pove avtorica, je to delo nastalo kot vzporedni rezultat njenih raziskav v okviru raziskovalnega programa Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU z naslovom *Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva* ter treh interdisciplinarnih raziskovalnih projektov: *Položaj kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi* (CRP), *Stanje in perspektive slovenskega povratništva* (temeljni projekt) ter *Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji* (aplikativni projekt); vsebuje pa tudi prve rezultate zdaj potekajočega projekta (v okviru SRP MIR) *Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv na SV*. Koncept primerjalne monografije o položaju slovenske nacionalne literature in kulture je avtorica zasnovala že leta 2003, ko se je začela ukvarjati tudi z »zrcalno« temo literarne in kulturne zgodovine slovenskega izseljenstva, to je s priseljenstvom v Sloveniji. Čeprav je izseljenska in priseljenjska dela v pričujoči študiji ne zanimajo toliko s stališča literarne analize, kot z vidika vloge, ki jo imajo v okviru kulturnega položaja slovenskih izseljencev in priseljencev v Sloveniji, pa drugi del knjige prinaša tudi poglavje (skupaj z dr. Janjo Žitnik Serafin ga je sooblikovala dr. Lidija Dimkowska), ki obsega tematske in literarno-estetske analize poezije, proze, dramatike in esejistike priseljenjskih avtorjev v Sloveniji (str. 75–101). To poglavje je še posebej zanimivo, ker je bilo le malo dosedanjih preglednih študij posvečenih književnemu delu priseljencev v Sloveniji (dve študiji dr. Lidije Dimkovske v reviji *Dve domovini* v letih 2005 in 2006 in ena študija Maruše Mugerli v isti reviji letu 2005), ta dela pa bi bila z literarnih in primerjalnih vidikov zelo zanimiva tudi za monografsko obravnavo.

Teoretska izhodišča in metodološka pojasnila. Teoretska izhodišča raziskave se naslanjajo predvsem na polisistemsko teorijo Even-Zoharja in na razumevanje književnosti v medkulturnem položaju, kot ga je predstavila prof. dr. Meta Grosman (*Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF, 2004). Po polisistemski teoriji Even-Zoharja, ki se v veliki meri opira na ruski formalizem, še posebej na njegovo fazo dinamičnega funkcionalizma, naj bi preučevanje literarnega sistema ob obravnavi avtorja, dela in bralca vključevalo tudi institucijo, repertoar in trg. V smislu tega koncepta je poudarek v obravnavi ne le na avtorjih, njihovih delih, recepciji del pri bralcih in kritikih, temveč tudi na preučevanju širših notranjih in zunanjih dejavnikov slovenskega literarnega/kulturnega polisistema, kot so procesi vključevanja

slovenske izseljenske književnosti in književnosti priseljencev v Sloveniji v slovenski literarni kanon, vprašanja prevajanja tujejezične izseljenske in priseljenske književnosti ter njenega vključevanja v slovensko literarno zgodovino in učne vsebine na vseh stopnjah izobraževanja. Pomembni so tudi pogoji za literarno ustvarjanje in objavljanje v izvornem okolju in v družbi sprejema, vprašanja založništva in javne promocije izseljenske in priseljenske književnosti v Sloveniji ter dejavniki, ki vplivajo na bralno kulturo ciljne publike in na pogoje za njeno udeležbo v kulturnem življenju (vključenost/izločenost iz kulturnega polisistema). Avtorico zanimajo pogoji in možnosti medkulturnega razumevanja kot razumevanja stika kultur in jezikov ter srečanja z drugostjo in drugačnostjo.

Dve težišči študije. V zelo zanimivih uvodnih poglavjih sta definirana predmet obravnave glede na dosedanje ugotovitve in metodologija, obenem pa so v razdelku *Terminološka pojasnila* (str. 24–31) izčrpno in hkrati slovarsko natančno razloženi termini s področja slovenske nacionalne kulture ter odnosov med njenimi geografsko in etnično pogojenimi komponentami. To so med drugim pojmi kot narod, naroden, nacionalen, Slovenec; etnična manjšina/skupnost; migranti/selivci, migrantski/selivski; migracija/selitev, migracijski/selitven; priseljenec, priseljen, priseljski, priseljenstvo; zdomec, izseljenec; zamejec, zamejstvo, zamejski; manjšina, manjšinec, manjšinski; kultura; kulturno življenje skupnosti; sokulture, sokulturni modeli; multikulturnost, interkulturnost idr. Nato preide avtorica na dve osrednji težišči svoje obravnave. To sta: 1. odnos matične kulture do izseljenske, kot se kaže v prisotnosti izseljenske kulturno-umetniške produkcije v matičnem prostoru; o tem govori prvi del knjige z naslovom *Položaj izseljenske književnosti v matičnem prostoru* (str. 37–73); ter 2. odnos večinske kulture v Sloveniji do priseljskih kultur, še posebej do tistih, ki jih gojijo priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, o čemer govori drugi del knjige z naslovom *Položaj literarnega dela priseljencev v Sloveniji* (str. 75–102).

Prvi del: Položaj izseljenske književnosti v matičnem prostoru (37–73). V prvem delu avtorica predstavi osrednje literarne teme, ki jih najdemo v izseljski književnosti; gre za osnovne teme, ki jih najdemo v katerikoli književnosti, ob tem pa izseljska dela izstopajo iz glavnine slovenske književnosti po hrepenenju, domotožju, občutju izkoreninjenosti in nostalgiji po izgubljenem. Za izseljence to še zdaleč niso samo literarne teme, temveč veliko več, kakor sprašujoče ugotavlja avtorica: »... Občutek vseh občutkov? Vera? Prepričanje? Stanje duha? Odnos do sebe in sveta, do preteklosti, sedanjosti in prihodnosti? Morda tudi način življenja? Pogosto vse to.« (str. 38) Književnost slovenskih izseljencev avtorica razvršča v skupine po specifični skupnih tematik, po značaju ustvarjalne motiviranosti avtorjev in drugih kriterijih. Tudi v literarnem delu naslednjih generacij predvojnih in povojnih izseljskih piscev odkriva nekatere skupne značilnosti. Vsem generacijam je skupna potreba po potrditvi izvorne etnične pripadnosti, ki jo avtorica označuje kot »iskanje korenin«.

Glede na to, da so v jeziku priseljevanja pisali in pišejo že nekateri avtorji iz vrst predvojne in povojne prve generacije ter velika večina piscev druge in naslednjih generacij, le redki posamezniki, rojeni v izseljenstvu, pa pišejo tudi v slovenščini, dr. Janja Žitnik Serafin ugotavlja, da je vsaka izseljska književnost z vidika njene vloge v okviru kulturne zgodovine posameznega naroda (npr. Slovencev, Ircev in drugih izseljskih narodov na eni strani in Američanov, Avstralcev, Kanadčanov itd. na drugi) dvonacionalna. Kot nepretregana rdeča nit se namreč tudi v delih piscev poznejših generacij slovenskih izseljencev pojavlja motivika, ki se navezuje na slovenski prostor, slovensko zgodovino, kulturo, narodno vprašanje, prihodnost itn., to pa zaradi nepresegljive potrebe po potrjevanju izvorne etnične pripadnosti. Čeprav je na primer delo slovenskega izseljskega pisca druge generacije Franka Mlakarja *He, the Father (On, oče)* napisano v angleškem jeziku, je po njenem prepričanju »do zadnje pore« slovensko in brez dvoma sodi v zakladnico slovenske kulture.

V posameznih poglavjih izvemo informacije o razpoznavnosti izseljske književnosti in o njenem obsegu, spoznavamo razvoj literarne dejavnosti v izseljenstvu in pomembnejše pisce, predvsem pa mesto slovenske izseljske književnosti v matični kulturi. Pri tem je pozornost namenjena zlasti integriranosti izseljske književnosti v slovensko literarno zgodovino in zastopanosti izseljske književnosti v matičnem šolstvu. Prav gotovo pomena izseljske književnosti in njenega mesta v zakladnici slovenske literature in kulture ne moremo ocenjevati v prvi vrsti na podlagi njenega obsega, niti je ne moremo ovrednotiti z neko splošno oceno. Upoštevati moramo tudi dodatno vlogo, ki jo ima pisatelj v izseljenstvu – s svojim umetniškim oblikovanjem v slovenskem jeziku je tudi duhovna in kulturna vez domovine s svetom in sveta z domovino, kot je v trilogiji *Slovenska izseljska književnost*, 3. del (1999: 358) poudarila odlična poznavalka slovenske zdomske književnosti prof. dr. Helga Glušič. Četudi so okoliščine za ohranitev in nadaljnji razvoj kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev vedno težje, pa je zdomska književnost še danes vitalen sestavni del slovenske nacionalne literature. Avtorica zato vabi raziskovalce slovenske književnosti, naj v svojem prihodnjem raziskovalnem delu z zanesljivimi literarnoestetskimi merili izpostavijo vse tisto leposlovno delo slovenskih izseljencev, ki ima trajnejšo vrednost, in ga umestijo kakovostnim delom matične literature ob bok (ne pa v ločena poglavja) glede na literarno smer, literarne vrste oziroma zvrsti in morda glede na skupna tematska izhodišča. Ustrezno podlago za nadaljnje sistematične analize izseljske književnosti prav gotovo pomeni nepogrešljiva, vsebinsko bogata tridelna sintetična monografija *Slovenska izseljska književnost* (Žitnik in Glušič 1999)¹, v *Virih in literaturi* pa avtorica navaja tudi druge pomembne dosedanje obravnave tega dela nacionalne literature.

Na ta način bo pripravljena pot, da obravnave slovenske izseljske književnosti postopno najdejo svoje mesto tudi v osnovnošolskih učnih vsebinah za pouk slovenščine, v katerih o njih še ni sledu. Tudi v srednješolskih učbenikih in berilih za pouk slovenske književnosti imamo za zdaj le krajše vključitve izseljske književnosti, kot sta predstavitev te književnosti, ki jo je dr. Janja Žitnik Serafin vključila v vsebino videokasete *Na pragu besedila: posneto gradivo* (2001) in prispevek prof. dr. Irene Novak Popov v srednješolskem učbeniku *Branja 4* (Ambrož et al. 2003), ki pomeni najpomembnejšo prelomnico na tem področju. V to danes najbolj razširjeno berilo in učbenik za četrti letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol je namreč prof. dr. Irena Novak Popov vključila besedila petih izseljskih pesnic in pesnikov (v razdelek *Pesništvo*) in odlomek iz najbolj znanega romana Zorka Simčiča (v razdelek *Pripovedništvo*); za sklepni del učbenika je dr. Janja Žitnik Serafin napisala pregledno poglavje *Sodobna književnost slovenskih izseljencev*.

Glede zastopanosti izseljskih vsebin na univerzitetni ravni avtorica ugotavlja, da sta bila do konca 90. let pri obravnavi izseljske književnosti v okviru univerzitetnega študija najdejavnejša dva oddelka ljubljanske Filozofske fakultete, in sicer tedanji Oddelek za slovanske jezike in književnosti (z izseljskimi pisci sta se v 90. letih ukvarjala prof. dr. Helga Glušič in prof. dr. Igor Grdina) ter današnji Oddelek za anglistiko in amerikanistiko (z izseljskimi avtorji so se ukvarjali prof. dr. Janez Stanonik, prof. dr. Jerneja Petrič, prof. dr. Mirko Jurak in prof. dr. Igor Maver). Ob tem avtorica vabi oblikovalce študijskih programov na univerzah k razvoju znanstvenoraziskovalnega dela na področju integriranja zdomskega slovstva v obravnavo slovenske in drugih literatur. Vloge vodenega raziskovalnega dela študentov ne vidi le v preučevanju in komentiranju že obstoječih študij, temveč predvsem v aplikaciji sodobnih raziskovalnih metod pri preučevanju še neraziskanega gradiva. Prepričana je, da raziskovalno delo v okviru diplomskega in podiplomskega študija ponuja dovolj možnosti za kakovostno literarno analizo

¹ Leta 1993 je skupina šestnajstih raziskovalcev začela intenzivno preučevati emigrantsko slovstvo v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Slovenska izseljska književnost*, rezultat projekta pa je bil objavljen leta 1999 v tridelni monografiji z istim naslovom. Odtlej se je še povečalo zanimanje slovenske literarne znanosti in publicistike za izseljske pisce.

besedil, ki si glede na umetniško vrednost ali širši kulturni pomen zaslužijo takšno obravnavo. Ker je s sintetičnimi pregledi slovenske izseljenske književnosti in z vključitvijo njene obravnave v temeljna dela slovenske literarne zgodovine stopnja evidentiranja in literarne umestitve izseljenskih avtorjev že dosežena, avtorica poziva tiste literarne zgodovinarje, ki se z zdamsko književnostjo doslej niso ukvarjali, da prispevajo svoj delež k enakovredni znanstveni obravnavi pomembnejših literarnih besedil, nastalih v slovenski diaspori, tudi v okviru univerzitetnih študijskih predmetov. Rezultati raziskav o slovenski izseljenski književnosti in kulturi, pa tudi o kulturnem položaju priseljencev v Sloveniji so v obliki posameznih predmetov (*Slovenska izseljenska književnost in Kulturno življenje v izseljenstvu*) že vključeni v individualne podiplomske študijske programe na Oddelku za slovenistiko in Oddelku za slavistiko FF UL, pa tudi med izbirne teme (*Slovenska izseljenska književnost, Cultural life of the immigrant community: specifics and factors of dynamics, Cultural position of the immigrants in Slovenia* in *Literary work of Slovenian emigrants*) v okviru podiplomskih študijskih programov *Primerjalni študij idej in kultur* ter *Joint MA Migration and Intercultural Relations* na Fakulteti za podiplomski študij Univerze v Novi Gorici, ter v modul *Literature manjšinskih narodov* na drugi stopnji Slovenistike Fakultete za humanistiko UNG.

Drugi del: Položaj literarnega dela priseljencev v Sloveniji (75–102; Lidija Dimkowska). Drugo težišče študije obravnava najrazpoznavnejše priseljske pisce v Sloveniji in njihov položaj v novi domovini. Kot pove dr. Lidija Dimkowska, ta hip v Sloveniji živi in ustvarja več kot 120 priseljskih književnikov, predvsem iz nekdanjih jugoslovanskih republik, vse več pa je tudi pisateljev in pisateljic, ki prihajajo z drugih strani sveta. Avtorica v posebnem poglavju izpostavi bolj uveljavljene priseljske avtorje, kot so Josip Osti (ta od leta 1995 piše poezijo le v slovenščini, v drugih besedilih pa je dvojezičen), Erica Johnson Debeljak, Ismet Bekrić, Ana Ristović, Jordan Stavrov, Ana Lasić, Stanislava Chrobáková Repar, Lidija Dimkowska, Žanina Mirčevska; predstavljeni pa so tudi manj znani priseljski pisatelji v Sloveniji ter kritiške ocene knjig priseljskih pisateljev s poudarkom na vprašanju identitete. Knjiga izraža željo po bolj kompleksnem in funkcionalnem vključevanju priseljske književne produkcije v slovenski prostor, k čemur lahko pripomore razvijanje medkulturne zavesti. Ob tem navaja raziskavo prof. dr. Mete Grosman, ki ob stiku z umetnostnimi besedili v drugih jezikih oz. iz drugačnih kultur opozarja na potrebo po razvoju medkulturne zavesti. Ta, kot pravi, »hkrati terja in omogoča bolj poglobljeno poznavanje lastne kulture in večjo odprtost za tuje kulturne tvorbe. Pri razviti medkulturni zavesti tako širjenje doživljajske zmožnosti prinaša samo raznolikost in bogatenje pri razumevanju, brez nevarnosti hibridizacije ali drugačnega ogrožanja primarne jezikovne identitete.« (*Književnost v medkulturnem položaju*, 2004)

Osrednjima prvemu in drugemu delu sledita v knjigi še tretji in četrti del. **Tretji del** (109–187) slika *Kulturni položaj priseljencev in njihovih potomcev v Sloveniji (anketa)* in se posveča stopnji njihove kulturne, socialno-ekonomske in politične integracije, stopnje njihove enakopravnosti na področju ohranjanja in izražanja etnične/kulturne identitete ter uveljavljanja njihovih kulturno-umetniških dejavnosti in dosežkov v širši slovenski družbi. **Četrti del** z naslovom *Na poti k enakopravni jezikovni in kulturni integraciji* (189–272) odpira primerjave med kulturnim položajem slovenskih izseljencev in priseljencev v Sloveniji.

Avtorica dr. Janja Žitnik Serafin se je v slovenskih humanističnih krogih v prvi polovici devetdesetih let uveljavila predvsem s svojimi štirimi samostojnimi monografijami o slovenskem izseljenskem pisatelju Louisu Adamiču, še bolj pa kot pobudnica in nosilka projekta *Slovenska izseljenska književnost* in kot glavna urednica osrednjega rezultata tega projekta, ki je pod istim naslovom izšel v treh obsežnih knjigah (1999). Tako kot smo v prejšnjih letih prek njenih del spoznavali umetnost naših rojakov v izseljenstvu in občudovali njihovo zvestobo slovenskim koreninam – slovenski zemlji in slovenskemu jeziku skozi več generacij življenja v zdomstvu –,

nam pričujoča knjiga pomeni vzpodbudo, da vsak po svojih močeh prispevamo k trdnejšemu mestu del izseljenskih in zamejskih avtorjev v slovenski literarni zgodovini. Spodbuja nas tudi k novemu odkrivanju literature priseljencev, ki so jih različne, večinoma težke okoliščine pripeljale v Slovenijo, tu pa si zdaj prizadevajo nadaljevati svojo ustvarjalno pot. Knjiga v bralcu širi razgled po slovenski književnosti in kulturi in mu odpira nova obzorja. Vsekakor je to delo, kakor na platnice knjige zapiše Aleš Debeljak, »za poznavalce nujna, za radovedne bralce pa priporočljiva knjiga, ki omogoča, da slovenski svet gledamo skozi več kot ena očala«.

Irena Avsenik Nabergoj
ZRC SAZU